

WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), Nr 2
s. 389-407
doi: 10.36121/mkonstankiewicz.22.2025.2.389

Marek Konstankiewicz
ORCID: 0000-0001-6526-6908
(Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej)

Podstawy prawne stanowienia i funkcjonowania herbów miejskich w Polsce w XX i XXI wieku

Streszczenie:

W niniejszym tekście dokonano przeglądu regulacji prawa powszechnie obowiązującego odnoszących się do herbów miast, ustanawianych w XX i XXI w. przez polskiego prawodawcę. Chodzi tu po pierwsze o prawne zasady kreowania takich herbów, po drugie zaś o unormowania dotyczące ich funkcjonowania w przestrzeni publicznej, w szczególności na pieczęciach urzędowych, sztandarach oraz w oznaczenia innych podmiotów niż organy danego miasta. Zasadnicze znaczenie miała najpierw regulacja z roku 1927, obowiązująca formalnie do 1955 r. Proces kształtowania się aktualnie obowiązującej regulacji trwał od 1973 r. do końca XX w. Z biegiem czasu przybierało aktów prawnych określających status herbów, a niektóre z nich obowiązywały także w okresie 1955-1973, gdy prawo nie określało sposobu kreowania herbów.

Słowa kluczowe: prawo, herby miejskie, pieczęcie miejskie, weksylologia, znaki towarowe, Polska, XX-XXI w.

Legal basis for the establishment and functioning of municipal coats of arms in Poland in the 20th and 21st centuries

Annotation: This text reviews the generally applicable regulations regarding city coats of arms, established by Polish lawmakers in the 20th and 21st centuries. This concerns, firstly, the legal principles for creating such coats of arms, and secondly, the regulations governing their use in public spaces, particularly on official seals, banners, and in the designations of entities other than city authorities. The 1927 regulation, formally in force until 1955, was initially of fundamental importance. The process of developing the current regulation lasted from 1973 to the end of the 20th century. Over time, more and more legal acts defining the

status of coats of arms were issued, and some of them remained in force during the period 1955-1973, when the law did not specify the methods for creating coats of arms.

Keywords: law, city coats of arms, city seals, vexillology, trademarks, Poland, 20th-21st century

Wprowadzenie

Normy prawa powszechnie obowiązującego stanowią jeden z kontekstów funkcjonowania herbów. Choć wprost formułują nakazy i zakazy określonego postępowania, to ich treść jest odbiciem pewnych założeń organów ustanawiających takie regulacje oraz skłania do stawiania pytań o praktyczne ich stosowanie, w tym przestrzeganie i nieprzestrzeganie, a tym samym wpływ na dany wycinek rzeczywistości. Celem niniejszego tekstu jest dokonanie przeglądu regulacji prawa powszechnie obowiązującego ustanawianych w XX i XXI w. przez polskiego prawodawcę odnoszących się do herbów miast. Chodzi tu po pierwsze o prawne zasady kreowania takich herbów, po drugie zaś o unormowania dotyczące ich funkcjonowania w przestrzeni publicznej, w szczególności na pieczęciach urzędowych, sztandarach oraz w oznaczeniach innych podmiotów niż organy danego miasta. Dysponujemy obecnie szczegółową analizą odnośnych regulacji pochodzących z okresu II Rzeczypospolitej, skupioną na stosowaniu elementów heraldycznych w materiale sfragistycznym¹. W szerszej perspektywie chronologicznej interesujące nas unormowania były w dość ogólny sposób przedstawiane zarówno w studiach heraldyki poszczególnych miast i terytoriów jak i w ujęciach ogólniejszych².

Choć zasadnicze cezury dla dokonania niniejszego przeglądu wyznaczają lata 1927 i 1973, to swoistym prologiem jest trwający do 1927 r. okres zróżnicowanego statusu prawnego herbów miejskich w poszczególnych częściach terytorium II Rzeczypospolitej. W zakresie spraw heraldycznych, podobnie jak w znakomitej większości innych dziedzin rzeczywistości system prawny odradzającej się Polski składał się norm stworzonych przez poszczególne państwa zaborcze, obowiązujących do ich zastąpienia lub zmodyfikowania przez polskiego prawodawcę.

W międzyczasie nakładały się na to zmiany wprowadzane przez państwa centralne na okupowanych przez nie w czasie I wojny światowej ziemiach byłego zaboru rosyjskiego. Są one o tyle istotne, że na tym obszarze okupanci rozpoczęli przywracanie instytucji samorządu miejskiego, które zachowały zasadniczą ciągłość po odzyskaniu niepodległości przez Polskę³.

¹ M. Adamczewski, *Sfragistyka państwowa i samorządowa II Rzeczypospolitej Polskiej. Geneza niektórych rozwiązań prawnych*, Warszawa 2019.

² A. Plewako, J. Wanag, *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994, szczeg. s. XIII-XIV. J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, szczeg. s. 649-650. Liczne teksty w materiałach pokonferencyjnych: *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej, 1918-1939: materiały sesji naukowej, Włocławek 24-25 października 2001 roku*, red. S. M. Kuczyński, Włocławek 2002 oraz *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 4 i 5 czerwca 1991 r. w Lublinie*, red. P. Dymmel, Lublin 1992.

³ Na temat bardziej ogólnych lub niekiedy dość wycinkowych regulacji państw okupacyjnych: M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 41-49 oraz A. Urbaniak, *Herby i symbolika samorządów terytorialnych powiatu kutnowskiego w latach 1918-1939*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej...*, s. 56.

Po objęciu danego terytorium przez władze polskie niekiedy były także tworzone nowe regulacje dotyczące tylko określonego obszaru. Taka sytuacja miała miejsce w województwach poznańskim i pomorskim, objętych właściwością terytorialną Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej. Minister ten w swym rozporządzeniu z dnia 31 marca 1920 r. o godłach, barwach i pieczęciach samorządowych jednostek prawno-publicznych zezwolił na dalsze używanie dotychczasowych „godeł, barw i pieczęci” jednocześnie nakazując zastąpienie w nich symboli państwa pruskiego lub niemieckiego symbolami polskimi (art. 1). Zarazem dla jednostek samorządu terytorialnego chcących używać symboli innych niż dotychczasowe stworzono możliwość nadania nowych przez tegoż ministra na wniosek zawierający historyczne uzasadnienie, przedłożony przez przedstawicielstwo jednostki samorządowej za pośrednictwem wojewody⁴. Z dniem 15 marca 1922 r. wynikające z tego rozporządzenia uprawnienia Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej przeszły na Ministra Spraw Wewnętrznych i były przez ten resort wykonywane w praktyce⁵.

Pierwszym aktem prawa polskiego w XX w. mającym wiodące znaczenie dla regulacji heraldyki miejskiej było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach (przywoływane dalej jako rozporządzenie z 1927 r.)⁶, wraz z wydanymi na jego podstawie aktami wykonawczymi. Rozporządzenie to miało rangę ustawy, gdyż wydane zostało na podstawie specjalnego upoważnienia Prezydenta RP do stanowienia norm prawnych m. in. w zakresie reorganizacji i uproszczenia administracji oraz uporządkowania stanu prawnego⁷. W analogicznym trybie w zakresie interesujących nas zagadnień zostało ono znowelizowane w roku 1930⁸, zaś kolejne istotne z naszego punktu widzenia zmiany do jego treści wprowadzono ustawą z 1937 r.⁹ Normy rozporządzenia z 1927 r. zostały w 1938 r. rozciągnięte na obszar Zaolzia¹⁰

⁴ Rozporządzenie z dnia 31 marca 1920 r. o godłach, barwach i pieczęciach samorządowych jednostek prawno-publicznych, *Dziennik. Urzędowy Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej* 1920, nr 18, poz. 172.

⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 marca 1922 r. o przekazaniu Ministrowi Spraw Wewnętrznych zarządu spraw wewnętrznych na obszarze b. dzielnicy pruskiej, *Dziennik Ustaw* (dalej: Dz. U.) 1922, nr 24, poz. 199. Tło zmian w byłym zaborze pruskim oraz praktyka stosowania tych regulacji: M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 187-188 oraz B. Możejko, *Z historii herbów miast województwa pomorskiego w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej...*, s. 67 i 80. O odmiennej sytuacji na Śląsku M. Kaganiec, *Heraldyka samorządowa województwa śląskiego do 1939. Próba charakterystyki*, [w:] *tamże*, s. 28-29.

⁶ Dz. U. 1927, nr 115, poz. 980.

⁷ Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, Dz. U. 1926, nr 78, poz. 443.

⁸ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1930 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1930, nr 80, poz. 629.

⁹ Ustawa z dnia 3 marca 1937 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1937, nr 17, poz. 111. Wszystkie te zmiany zostały uwzględnione w teście jednolitym rozporządzenia – Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 października 1938 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1939 nr 2 poz. 8.

¹⁰ Art. 1 pkt 21 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1938 r. o rozciągnięciu

oraz pozostałe obszary przejęte od Czechosłowacji (Frydeckie, Czadeckie, Jaworzyna Spiska, obszary w Pieninach, dolinie Popradu oraz źródłowisku Udawy)¹¹. Formalnie jego postanowienia zostały uchylone w 1955 r.¹², lecz w rzeczywistości politycznej kształtującej się od roku 1944 systematycznie traciły na znaczeniu i aktualności. W odniesieniu do herbów miast kluczowe było wejście w życie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej¹³, na mocy której zlikwidowano samorząd terytorialny wszystkich szczebli.

Drugim chronologicznie aktem prawa powszechnie obowiązującego o kluczowym znaczeniu dla ustanawiania herbów miejskich jest obowiązująca do dzisiaj i kilkukrotnie zmieniana ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach¹⁴ (dalej cytowana jako ustawa z 1978 r. o odznakach i mundurach). Od roku 1990 równolegle kwestia ta została uregulowana w przepisach ustrojowych samorządu terytorialnego na szczeblu gminnym, zaś w zakresie posługiwania się herbami miast na pieczęciach urzędowych, na sztandarach oraz w znakach towarowych obowiązuje cały szereg innych regulacji prawnych.

Stanowienie herbów miejskich

Kwestii kreowania herbów miast poświęcony był art. 4 rozporządzenia z 1927 r., w którym wprowadzono rozróżnienie na miasta odznaczone orderem oraz pozostałe. W pierwotnym brzmieniu tego przepisu miastu odznaczonemu orderem herb miał być nadany przez Prezydenta na wniosek Rady Ministrów. W pozostałych przypadkach przewidywano zatwierdzanie herbu według własnego uznania przez Ministra Spraw Wewnętrznych na wniosek magistratu i rady miejskiej po porozumieniu się z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zatem procedurę inicjował wniosek sformułowany przez władze miasta, natomiast ostateczne rozstrzygnięcie, podejmowane w warunkach uznania administracyjnego w przedmiocie zatwierdzenia herbu należało do Ministra Spraw Wewnętrznych. Osiągnięcie porozumienia tego ostatniego z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego miało zabezpieczyć wykonanie dyspozycji omawianego przepisu pozwalającego na używanie w oznakach władz i urzędów herbów historycznie uzasadnionych, co wymagało dokonania fachowej oceny przedkładanego projektu.

Po nowelizacji tego rozporządzenia dokonanej w 1930 r. w jego art. 4 pojawiły się dwa określenia – „zatwierdzanie” oraz „nadawanie” herbu. Takie rozróżnienie można interpretować jako dopuszczenie zarówno do sięgania do dotychczasowych

mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych na Odzyskane Ziemie Śląska Cieszyńskiego, Dz. U., 1938, nr 78, poz. 534.

¹¹ Art. 5 pkt 1 dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. o zjednoczeniu z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych, Dz. U., 1938, nr 87, poz. 585.

¹² Dekret z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych, Dz. U. 1955, nr 47, poz. 314.

¹³ Dz. U. 1950 nr 14 poz. 130. M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 101.

¹⁴ Odpowiednio: tekst pierwotny ustawy: Dz. U. 1978, nr 31 poz. 130 i jego aktualny tekst jednolity: Dz. U. 2023, poz. 76.

tradycji heraldycznych jak i kreowania zupełnie nowych herbów, np. dla nowopowstających miast. W drodze tej samej nowelizacji procedura nadania względnie zatwierdzenia herbu miasta odznaczonego orderem została upodobniona do tej przewidzianej dla pozostałych miast w ten sposób, że wniosek do Prezydenta miał teraz kierować Prezes Rady Ministrów, w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych i Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego¹⁵.

Powyższe, w kwestiach proceduralnych, uzupełniały regulacje aktów normatywnych w postaci pism okólnych Ministra Spraw Wewnętrznych. W piśmie z 1933 r. określono katalog załączników do wniosku miasta o nadanie lub zatwierdzenie herbu oraz wskazano, że wnioski te mają być składane za pośrednictwem wojewodów. Natomiast pismo z 1935 r. pod wpływem doświadczeń praktycznych wprowadziło procedurę polegającą na wykonywaniu wizerunków herbów na koszt zainteresowanej jednostki samorządu terytorialnego, ale przez osoby wykwalifikowane zaangażowane przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. W przypadku przedłożenia przez władze miasta projektu herbu całkowicie nieodpowiedniego i wymagającego zastąpienia go nowym przewidziano zwracanie wniosku przez Ministra Spraw Wewnętrznych wraz z zaleceniem podjęcia uchwały w sprawie nowej postaci herbu zaprojektowanego przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Zastrzeżono także, że nie będą rozpatrywane wnioski gmin miejskich, które na podstawie ustawy z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego zostały lub miały zostać przekształcone w gromady (a więc tracących status samodzielnej gminy)¹⁶. Wydawane na podstawie art. 4 rozporządzenia z 1927 r. zarządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych w sprawach zatwierdzania herbów poszczególnych miast publikowane były w „Monitorze Polskim” od roku 1936, jednak tylko w formie opisowej (blazonowanie), bez załączników graficznych (te ostatnie powstawały tylko w dwóch egzemplarzach – dla MSW i dla danego miasta). Do wybuchu drugiej wojny światowej pełną procedurę zatwierdzenia lub nadania przeszły 104 herby miejskie¹⁷.

¹⁵ M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 208-210. Jak zauważył ten Autor określenie „herb historycznie uzasadniony” po 1930 pozostało tylko w przepisie art. 19 dotyczącym używaniu herbu na pieczęciach. Przebieg prac legislacyjnych nad wspomnianą nowelizacją, w tym postulaty ze strony miast częściowo oświetlają źródła archiwalne: Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM) sygn.: Rekt. 45 t. 10-12 i 59/2 1-15.

¹⁶ Odpowiednio pismo Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 maja 1933 r. o nadawaniu względnie zatwierdzaniu herbów związków samorządu terytorialnego, *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych* (dalej: Dz. Urz. MSW) 1933, nr 7 poz. 108 i pismo okólnie Ministra Spraw Wewnętrznych z 22 lipca 1935 r. o herbach związków samorządowych Dz. Urz. MSW 1935, nr 24, poz. 138. O aspektach proceduralnych wynikających z normatywów wewnętrznych L. Pudłowski, *Heraldyka miejska II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe...*, s. 111-114. O udziale archiwów państwowych w opiniovaniu projektów herbów: I. Mamczak-Gadkowska, *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006, s. 87-88 oraz S. K. Kuczyński, L. Pudłowski, *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*, „Archeion” t. 82, 1987, s. 97-137.

¹⁷ M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 97-99. Wykaz miast, którym zatwierdzono lub nadano herby: L. Pudłowski, *Heraldyka miejska...*, s. 115-126; por. P. Gołdyn, *Starania miasta Łucka o zatwierdzenie herbu w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 2023, t. XXII (XXXIII), s. 145-157, <https://doi.org/10.36693/RPTHER.2023.11>

Przemiany polityczne i ustrojowe zachodzące w Polsce od roku 1944 spowodowały przesunięcia kompetencji pomiędzy ministrami biorącymi udział w procedurze zatwierdzania herbów miejskich. Zadania przedwojennego Ministra Spraw Wewnętrznych w tym zakresie przejął Minister Administracji Publicznej, z tym że dla obszaru znajdującego się do 1939 r. poza granicami Polski jego kompetencje w latach 1945-1949 przeszły na Ministra Ziem Odzyskanych¹⁸. Z kolei heraldyczne zadania Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zostały podzielone między dwóch nowych ministrów – Oświaty oraz Kultury i Sztuki. Przy pierwszym z nich pozostało dokonywanie oceny zgłaszanych wniosków z punktu widzenia historycznego, co realizowano podobnie jak przed wojną siłami Wydziału Archiwów Państwowych tego ministerstwa. Z kolei Ministerstwo Kultury i Sztuki opiniowało projekty herbów z punktu widzenia artystycznego¹⁹.

Wprost na ciągłość obowiązywania przedwojennych aktów zatwierdzających herby i brak potrzeby ich ponawiania wskazano w piśmie Ministerstwa Administracji Publicznej do Wojewody Poznańskiego z 22 lutego 1950 r.²⁰ Nie obywało się jednak bez wątpliwości, które mogła budzić symbolika niektórych herbów. Wojewoda Warszawski w 1948 r. zapytał to samo ministerstwo o możliwość używania pieczęci z herbem miasta Radzyna, zawierającym oko opatrności, na co otrzymał ściśle formalną odpowiedź, że skoro herb został zatwierdzony w 1936 r., to nie ma przeszkód w używaniu pieczęci z jego wyobrażeniem²¹.

Szereg znajdujących się w zasobie archiwalnym pism z lat 1946-1949 związanych z zatwierdzaniem herbów dla miast (także z tzw. ziem odzyskanych) wymieniających pomiędzy zainteresowanymi organami zawiera przywołania art.4 rozporządzenia z 1927 r.²². Jednak w dzienniku urzędowym „Monitor Polski” nie zostało po II wojnie światowej opublikowane żadne zarządzenie o nadaniu lub zatwierdzeniu herbu miasta²³. Nie znalazły finału prace nad zastąpieniem przedwojennej regulacji, ani nad jej nowelizacją prowadzone od roku 1945²⁴ i jak wspomniano została ona uchylona przez nowy dekret dopiero w roku 1955.

Ponownie regulacje dotyczące kreowania herbów miast pojawiły się w porządku prawnym w roku 1973. Weszła wtedy w życie nowelizacja ustawy z 1958 o radach

¹⁸ Odpowiednio art. 2 lit. e dekretu z dnia 13 listopada 1945 r. o zarządzie Ziem Odzyskanych, Dz. U. 1945, nr 51, poz. 295 i art. 2 ustawy z dnia 11 stycznia 1949 r. o scaleniu zarządu Ziem Odzyskanych z ogólną administracją państwową, Dz. U. 1949, nr 4, poz. 22.

¹⁹ AAN, Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej: MAP), sygn. 1281, s. 72-75 i sygn. 1283, s. 36-37. W 1946 toku prac nad zmianą przepisów rozporządzenia z 1927 r. Ministerstwo Oświaty formułowało wątpliwości co do kolejność wyrażania opinii przez obydwie resorty i rozstrzygania rozbieżności pomiędzy nimi, a jego przedstawiciele na konferencji w Archiwum Państwowym w Krakowie proponowali komisyjne rozpatrywanie podań o zatwierdzanie herbów – AAN, Ministerstwo Oświaty (dalej: MOśw.) sygn. 8458, k.21-22v i 24-25v.

²⁰ AAN, MAP, sygn. 1283, s. 38-39.

²¹ AAN, MAP, sygn. 1282, s. 59-62.

²² Przykładowo: AAN, MAP, sygn. 1281, s. 44-45; Ministerstwo Kultury i Sztuki, sygn. 1.5.7/I 830; Ministerstwo Ziem Odzyskanych, sygn. 3/372, s. 6-7 i 32; MOśw. sygn. 8458, k.145, k. 152-152v, k. 280, 415.

²³ System informacji prawnej Lex

²⁴ AAN, Biuro Prezydyjale Krajowej Rady Narodowej Wydział Prawny, sygn.108 i MOśw. sygn. 8458, k. 22-22v.

narodowych, w wyniku której do katalogu kompetencji miejskich rad narodowych (w nowym brzmieniu art. 22 ust. 3 pkt 7) dodano ustalanie herbu miasta wraz z nadawaniem nazw ulicom i placom oraz nadawaniem honorowego obywatelstwa miasta (w sąsiednim punkcie)²⁵. Ostatecznie jednak w zakresie herbów przepis ten został uchylony i zastąpiony przez analogicznie sformułowany art. 3 ust. 1 ustawy z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach²⁶ obowiązującej od 1979 r. W ust. 2 tego artykułu zastrzeżono, że herbem może być znak nawiązujący do historii bądź tradycji albo do współczesnych zdarzeń i osiągnięć charakterystycznych dla danego miasta. Ust. 3 tego przepisu zawierał fakultatywne upoważnienie dla Rady Państwa do określenia ogólnych zasad ustanawiania herbów.

Kolejne zmiany w tym obszarze regulacji nastąpiły po odtworzeniu samorządu terytorialnego. Już w pierwotnym brzmieniu ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (obecnie noszącej tytuł „o samorządzie gminnym”)²⁷ w jej art. 18 ust. 2 pkt 13 zastrzeżono do wyłącznej właściwości rady gminy podejmowanie uchwał w sprawach herbu gminy. Wyliczenie w tym samym punkcie uchwał w sprawach nazw ulic i placów jest bardzo podobne do wspomnianego wcześniej przepisu ustawy z 1958 r. o radach narodowych w wersji obowiązującej w latach 1973-1979. Jednocześnie aż do 1999 r. obowiązywał niezmienny art. 3 ust. 1 ustawy z 1978 r. o odznakach i mundurach wskazujący na kompetencje nieistniejących już miejskich rad narodowych.

W tej kwestii zastosowanie miały i mają także przepisy szczególne, dotyczące miasta stołecznego Warszawy. W latach 1990-2002 Warszawa stanowiła związek gmin, którego status regulowały dwie kolejno po sobie obowiązujące ustawy. W art. 38 pierwszej z nich²⁸ wskazano, że herbem miasta stołecznego Warszawy jest wizerunek Syreny, zaś szczegóły miał określić statut związku. Podobnie art. 3 ust. 1 kolejnej ustawy²⁹ stanowił, iż herbem Warszawy jest wizerunek Syreny o wzorze określonym w statucie miasta stołecznego Warszawy. Jednocześnie w myśl jej art. 31. gminy wchodzące w skład związku (określane w ustawie jako gminy warszawskie) mogły obok własnego herbu posługiwać się również herbem miasta stołecznego Warszawy, chyba że statut związku stanowił inaczej. Obecnie obowiązująca ustawa z dnia 15 marca 2002 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy przewidziała dla Warszawy status gminy miejskiej, lecz jednocześnie w swym art. 1 ust. 3 zastrzegła, że herbem stolicy Polski jest wizerunek Syreny o wzorze określonym w statucie miasta³⁰. Wszystkie trzy wskazane regulacje są jednocześnie przykładami określenia herbu miasta wprost w przepisie rangi ustawowej.

²⁵ Ustawa z dnia 22 listopada 1973 r. o zmianie ustawy o radach narodowych, Dz. U. 1973, nr 47, poz. 276.

²⁶ Dz. U. 1978, nr 31 poz. 130.

²⁷ Dz. U. 1990, nr 16, poz. 90.

²⁸ Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o ustroju samorządu miasta stołecznego Warszawy, Dz. U. 1990, nr 34, poz. 200.

²⁹ Ustawa z dnia 25 marca 1994 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy, Dz. U. 1994, nr 48, poz. 195.

³⁰ Tekst jednolity: Dz. U. 2018, poz. 1817.

Ostateczne dopełnienie regulacji dotyczącej ustanawiania herbów jednostek samorządu terytorialnego, a więc także i miast nastąpiło z początkiem roku 1999, w ramach szeroko zakrojonej reformy ustroju administracyjnego, gdy dokonano również istotnej nowelizacji ustawy z 1978 r. o odznakach i mundurach³¹. W sformułowanym na nowo jej art. 3 w ust. 1 wskazano ogólnie na możliwość ustanawiania m.in. własnych herbów przez jednostki samorządu terytorialnego. W ust. 2 zastrzeżono, że wzory m.in. herbów ustanawiane są w zgodzie z zasadami heraldyki, weksylologii i miejscową tradycją historyczną. By to zabezpieczyć, w myśl ust. 3 wzory takie wymagają zaopiniowania przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej, przy czym opinia ta jest wydawana w terminie 3 miesięcy od dnia złożenia wniosku o jej wydanie (nowy ust. 4)³².

Dla merytorycznego wsparcia ministra właściwego do spraw administracji publicznej utworzona została (na mocy dodanego art. 2a) Komisja Heraldyczna, do składu której minister powołuje osoby wyróżniające się wysokim poziomem wiedzy z zakresu heraldyki i weksylologii, przedstawicieli organizacji, których statutowe cele związane są z heraldyką i weksylologią oraz przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego. Zadaniem Komisji jest m. in. opiniowanie wzorów insygniów i symboli jednostek samorządu terytorialnego, w tym ich herbów. W wydanym na podstawie upoważnienia zawartego w omawianym artykule akcie wykonawczym określono strukturę, tryb powoływania i odwoływania oraz szczegółowe zasady postępowania Komisji³³. Co do tych ostatnich, to warto zwrócić uwagę na par. 9 wspomnianego rozporządzenia, w myśl którego przedstawiciel jednostki samorządu terytorialnego, która zwróciła się o zaopiniowanie wzoru herbu może brać udział w posiedzeniach Komisji, bez prawa głosu. Ta podjęta przez ustawodawcę próba uregulowania procedury stanowienia herbów samorządowych stanowi realizację postulatów formułowanych na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. pod wpływem obserwacji praktyki uchwalodawczej organów gmin³⁴.

³¹ Ustawa z dnia 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa, Dz. U. 1998, nr 162, poz. 1126.

³² Na tle stosowania tego przepisu pojawiło się orzecznictwo sądów administracyjnych i glossy do niego takie jak: T. Lewandowski, *Glosa do wyroku NSA z dnia 28 października 2008 r.*, II OSK 1381/08, LEX/el. 2012. <https://sip-1lex-1pl-1gwpwy8m10014.han.bg.umcs.edu.pl/#/publication/386025183/lewandowski-tomasz-glosa-do-wyroku-nsa-z-dnia-28-pazdziernika-2008-r-ii-osk-1381-08?pit=2025-07-04&cm=RELATIONS> (dostęp: 2025-07-05 00:07) oraz K. Lewandowska, *Glosa do wyroku WSA z dnia 3 marca 2010 r.*, II SA/Ke 68/10, LEX/el. 2014. <https://sip-1lex-1pl-1gwpwy8m10014.han.bg.umcs.edu.pl/#/publication/386078709/lewandowska-kamila-glosa-do-wyroku-wsa-z-dnia-3-marca-2010-r-ii-sa-ke-68-10?pit=2025-07-04&cm=RELATIONS> (dostęp: 2025-07-05 00:08). W szerszym kontekście współczesny status prawny herbów omawia T. Szewc, *Herby i inne oznaczenia odróżniające jednostek samorządu terytorialnego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2015, nr 1, s. 92-106.

³³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1999 r. w sprawie Komisji Heraldycznej, tekst jednolity: Dz. U. 2022, poz. 1779.

³⁴ H. Seroka, *O problemach współczesnej heraldyki samorządowej (komunikat)*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe...*, s. 128-129.

Wyobrażenia napieczętne

Za jeden z ważniejszych obszarów stosowania herbów, także miejskich uchodzi używanie ich jako wyobrażeń napieczętnych. Przepisy ustawy z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej³⁵ zastrzegały możliwość używania znaku orła białego tylko przez organy państwowe, dla instytucji niepaństwowych dopuszczając to tylko za zezwoleniem Ministra Spraw Wewnętrznych. Można to interpretować jako przyjęcie założenia o stosowaniu herbów jako elementów pieczęci organów samorządowych na dotychczas obowiązujących zasadach³⁶. Jako przepis szczególny należy potraktować wzmiankowane już rozporządzenie Ministra byłej Dzielnicy Pruskiej z 1920 r. o godłach, barwach i pieczęciach samorządowych jednostek prawno-publicznych. Na obszarze właściwości tego ministra nakazywało ono zastąpienie (również na pieczęciach) symboli państwa pruskiego lub niemieckiego symbolami polskimi oraz umożliwiało nadanie miastom nowych herbów i pieczęci przez tego ministra, a później przez Ministra Spraw Wewnętrznych.

Z kolei rozporządzenie z 1927 r. w pierwotnym brzmieniu art. 19 dopuszczało używanie na pieczęciach urzędowych jedynie orła państwowego i napisu odpowiadającego nazwie danej władzy. Był to przepis szczególny wobec art. 4, który dopuszczał historyczne uzasadniony herb miejski jako element oznak władz i urzędów. Nowelizacja rozporządzenia dokonana w 1930 r. dopuściła w przypadku pieczęci zakładów, instytucji i przedsiębiorstw samorządowych użycie herbu nadanego lub zatwierdzonego w trybie art. 4 rozporządzenia, zaś w pieczęciach władz i urzędów miejskich - herbu miejskiego historycznie uzasadnionego za zezwoleniem Ministra Spraw Wewnętrznych wydanym w porozumieniu z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Nowelizacja rozporządzenia dokonana w 1937 r. polegała na rezygnacji z odrębnej zgody na użycie zatwierdzonego herbu na pieczęci urzędowej organów miasta³⁷.

W art. 26 rozporządzenia z 1927 r. przewidziano okres przejściowy, w którym dopuszczalne było stosowanie dotychczasowych pieczęci urzędowych. Było to konieczne nie tylko ze względu na czas potrzebny na wykonanie nowych tłoków pieczętnych, ale także na zatwierdzenie herbów miast, które miały być w wyobrażeniach napieczętnych umieszczane. Początkowo ten okres przejściowy był zdefiniowany poprzez wskazanie daty dziennej (dwukrotnie w wyniku nowelizacji przesuwanej), lecz ostatecznie po zmianach z 1937 r. określono go już jako koniec roku następnego po roku, w którym herb samorządowy został nadany lub zatwierdzony. Związane to było z długotrwałą procedurą zatwierdzania herbów miast, a także brakiem zatwierdzenia herbów województw, które również na pieczęciach samorządowych miały występować³⁸.

³⁵ Dz. U. 1919, nr 69, poz. 416.

³⁶ M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 184-185.

³⁷ Tło zmiany w zakresie stosowania herbów miejskich na pieczęciach przedstawia M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 197-198, 202-206 i 208-209. Wydany do rozporządzenia z 1927 r. akt wykonawczy w postaci rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 20 czerwca 1928 r. o pieczęciach urzędowych, Dz. U. 1928 nr 65 poz. 593, regulował jedynie kwestie kształtów i wymiarów tłoków pieczętnych oraz trybu kierowania do Mennicy Państwowej zamówień na nie.

³⁸ Szerzej: M. Adamczewski, *Sfragistyka...*, s. 123-127. Projekty zmian rozporządzenia z 1927 r. w za-

W czasie drugiej wojny światowej, na obszarze Generalnego Gubernatorstwa niemieckie władze okupacyjne dopuściły stosowanie przez gminy dotychczasowych pieczęci po uzyskaniu zezwolenia władz centralnych³⁹.

W okresie powojennym omawiane regulacje dotyczące pieczęci nie były nowelizowane, choć ich stosowanie w zmieniającej się rzeczywistości ustrojowej nasuwało szereg wątpliwości. Wynikały one choćby z treści art. 25 ustawy z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, który stanowił, że terenowe rady narodowe posługują się pieczęciami z orłem piastowskim. Ministerstwo Administracji Publicznej oraz Biuro Prezydyjne Krajowej Rady Narodowej w swych pismach z lat 1945-1947 zaaprobowaly używanie nadal przez zarządy miast pieczęci z zatwierdzonym herbem miasta, zastrzegając stosowanie pieczęci z orłem jedynie przez rady narodowe jako organy stanowiące. Odminną sytuację spowodował także par. 11 rozporządzenia Ministrów Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 24 listopada 1945 r. w sprawie wykonania prawa o aktach stanu cywilnego oraz przepisów wprowadzających to prawo, który urzędom stanu cywilnego (których czynności wykonywały gminy w zleonym zakresie działania) nakazywał używanie pieczęci z godłem Rzeczypospolitej⁴⁰.

Z kolei okólnik Ministra Administracji Publicznej nr 85 z dnia 5 września 1949 r. nakazywał stosowanie okrągłych pieczęci z orłem przez prezydentów miast działających w charakterze organów powiatowej władzy administracji ogólnej jako starostów grodzkich (w przypadku Prezydentów Łodzi i Warszawy także jako wojewodów)⁴¹.

Ostateczny kres używania herbów miast na pieczęciach urzędowych przyniosła zapewne dokonana w 1950 r. likwidacja samorządu i zastąpienie go terenowymi organami jednolitej władzy państwowej. Formalnie pochodzące z 1927 r. normy zostały uchylone przez przepisy dekretu z 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych, które dopuszczały jedynie pieczęcie urzędowe zawierające wizerunek orła.

Możliwość stosowania herbów miejskich na pieczęciach urzędowych przyniosła dopiero reforma administracji przywracająca w 1990 r. samorząd terytorialny na szczeblu gmin. Dokonano wtedy nowelizacji dekretu z 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych, który od wejścia w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej obowiązywał jedynie w zakresie pieczęci. Nadane w 1990 r. nowe brzmienie art. 11 ust. 2 tego dekretu dopuściło, by pieczęć urzędowa gminy mogła zawierać zamiast wizerunku orła herb gminy⁴². W ślad za tym poszła zmiana aktu wykonawczego

kresie terminu stosowania dotychczasowych pieczęci, m. in.: AAN, PRM, sygn. 59/2 1-15, k. 246-248 i sygn. 59/2 16-34, s. 85-87.

³⁹ Par. 7 rozporządzenia o używaniu pieczęci służbowych w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 12 września 1941 r. Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa 1941, nr 88, s. 545-550.

⁴⁰ Odpowiednio: Dz. U. 1944 nr 5 poz. 22 i Dz. U. 1945, nr 54, poz. 304. AAN, MAP, sygn. 1281, s. 1-30 i 66-71.

⁴¹ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Administracji Publicznej 1949, nr 40, poz. 287. AAN, MAP, sygn. 1283, s.38-39.

⁴² Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o zmianie ustawy o samorządzie terytorialnym oraz innych ustaw,

do dekretu, w którego par. 16 dodano ust. 2 dopuszczający wytwarzanie pieczęci gmin zawierających herb gminy przez wyspecjalizowane podmioty gospodarcze inne niż Mennica Państwowa⁴³.

Dekret z 1955 r. w pozostałej obowiązującej jeszcze części dotyczącej pieczęci urzędowych został ostatecznie uchylony w 2015 r. W znowelizowanej jednocześnie ustawie z 1980 r., która uzyskała wtedy tytuł „o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej oraz o pieczęciach państwowych” pojawił się nowy art. 16c dopuszczający obecność herbu gminy na pieczęci urzędowej gminy, lecz jednocześnie wyłączający możliwość stosowania takiej pieczęci do dokumentów urzędowych w sprawach z zakresu administracji rządowej⁴⁴.

Na sztandarach formacji mundurowych

Kolejnym uregulowanym prawnie obszarem manifestowana herbów miejskich jest umieszczanie ich na sztandarach wojskowych i innych formacji mundurowych. Początkowo do tych pierwszych odnosił się dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1937 r. o znakach wojska i marynarki wojennej⁴⁵, który w swoim zakresie zastąpił przepisy rozporządzenia z 1927 r. W jego art. 10 ust. 3 (nie mającym dotąd swojego dokładnego odpowiednika) dopuszczono możliwość umieszczenia na sztandarach wojskowych herbów lub godeł miejscowości związanych z historią formacji.

Istotna zmiana nastąpiła z chwilą wejścia w życie dekretu z dnia 9 listopada 1955 r. o znakach Sił Zbrojnych⁴⁶. W pierwotnym brzmieniu przepisów tego aktu, uchylającego przepisy poprzedniego dekretu nie było mowy o umieszczaniu na sztandarach herbów miast. Jednak już w roku 1959, w drodze nowelizacji dekretu z 1955 r. został do jego tekstu dodany art. 10a, którego treść znów wyraźnie dopuściła taką formę używania herbów miast⁴⁷.

W chwili obecnej możliwość umieszczenia na płacie sztandaru jednostki wojskowej herbu miasta związanego z jej historią dopuszcza art. 14 ust. 3 ustawy z dnia 19 lutego 1993 r. o znakach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸. Jak się wydaje herb miasta może w tym miejscu wystąpić również w roli emblematu fundatora sztandaru. W obu przypadkach przepis jako warunek takowej manifestacji herbu zastrzega jednak udzielenie na to zgody przez Ministra Obrony Narodowej.

Dość podobnie wyglądają obowiązujące regulacje dotyczące wzorów sztandarów innych formacji mundurowych. W przypadku jednostek organizacyjnych Policji, wręcz jako rozwiązanie podstawowe zakłada się umieszczenie na płacie sztandaru

Dz. U. 1990 nr 34 poz. 199.

⁴³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 października 1990 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie tablic i pieczęci urzędowych, Dz. U. 1990 nr 73 poz. 436.

⁴⁴ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2005, nr 172, poz. 1439.

⁴⁵ Dz. U. 1938, nr 5 poz. 32.

⁴⁶ Dz. U. 1955, nr 47, poz. 315.

⁴⁷ Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zmianie dekretu z dnia 9 listopada 1955 r. o znakach Sił Zbrojnych, Dz. U. 1959, nr 71, poz. 447.

⁴⁸ Tekst jednolity Dz. U. 2019 poz. 1351.

herbu odpowiedniej jednostki samorządu terytorialnego⁴⁹. Z kolei odnośnie unormowania dopuszczają użycie herbów miast na sztandarach jednostek organizacyjnych Państwowej Straży Pożarnej⁵⁰ oraz Straży Granicznej⁵¹, w tym drugim przypadku zastrzegając by symbolizowana przez herb miejscowość była związana z historią danej jednostki organizacyjnej.

Używanie przez inne podmioty niż miasto

Przepisy prawa reglamentowały używanie herbów miejskich, podobnie jak i innych symboli władzy publicznej, przez podmioty nie będące takimi organami. W szczególności chodzić może o użycie herbu jako elementu oznaczenia produktu, blankietu czy szyldu. Celem takich reglamentacji było ograniczanie wystąpienia sytuacji wprowadzających w błąd co do charakteru podmiotu posługującego się takim oznaczeniem jak i o ochronę herbu przed używaniem go w okolicznościach nie licujących z powagą symbolu władzy publicznej.

W pierwotnym tekście rozporządzenia z 1927 r. jego art. 21 udzielił zezwoleń na używanie herbu miasta przez podmioty prywatne zastrzegając do kompetencji gminy miejskiej, na co zgodę wyrażał wojewoda, zaś w przypadku Warszawy – Minister Spraw Wewnętrznych. Dopuszczono również możliwość cofnięcia takiego zezwolenia w analogicznym trybie. Posługiwanie się herbami miast bez odpowiednich zezwoleń stanowiło wykroczenie zagrożone karą grzywny lub pozbawienia wolności do 3 miesięcy. Cytowany przepis karny został w roku 1932 dostosowany do wchodzącego wtedy w życie kodeksu karnego⁵², a w nowelizacji rozporządzenia dokonanej w 1937 orzekanie w sprawach o bezprawne używanie m. in. oznak władz samorządowych poddano przepisom o postępowaniu karno-administracyjnym⁵³.

Obecnie karnoprawną ochronę herbów, zaliczanych do kategorii odznak zapewnia art. 61 kodeksu wykroczeń⁵⁴, którego treść uległa od początku niewielkim jedynie modyfikacjom. Publiczne używanie odznaki, do których nie ma się prawa podlega karze grzywny albo karze nagany z możliwością orzeczenia przepadku przedmiotów służących do popełnienia wykroczenia, takich jak pieczęcie, stemple, papier firmowy lub bilety wizytowe, choćby nie stanowiły własności sprawcy.

Użycie herbu miasta bez zezwolenia właściwego organu jako elementu oznaczenia stanowi także przeszkodę w jego rejestracji jako znaku towarowego, a tym sa-

⁴⁹ Par. 2 ust. 7 rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 października 1999 r. w sprawie wzoru i trybu nadawania sztandaru jednostkom organizacyjnym Policji, Dz. U. 1999, nr 97, poz. 1136.

⁵⁰ Par. 2 ust. 4 rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 11 lipca 1992 r. w sprawie określenia wzoru oraz trybu nadawania sztandaru jednostkom organizacyjnym Państwowej Straży Pożarnej, tekst jednolity: 2022, poz. 1763, z późn. zm.

⁵¹ Par. 5 ust. 3 Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 3 września 1996 r. w sprawie określenia wzoru i trybu nadawania sztandaru jednostkom organizacyjnym Straży Granicznej oraz trybu nadawania tym jednostkom imion, tekst jednolity Dz. U. 2024, poz. 694.

⁵² Art. 5 par. 2 pkt 5 rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 573.

⁵³ Dz. U. 1937, nr 17, poz. 111.

⁵⁴ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, tekst jednolity Dz. U. 2023, poz. 2119.

mym objęcia go ochroną prawną. Regulacja w tym zakresie jest bardzo stabilna i zawierały ją kolejno obowiązujące akty rangi ustawowej z lat 1919⁵⁵, 1924⁵⁶, 1928⁵⁷, 1963⁵⁸ i 1985⁵⁹. Na taką przesłankę odmowy rejestracji znaku towarowego wskazywał też w swym pierwotnym brzmieniu art. 131 ust. 2 pkt 2 obecnie obowiązującej ustawy z dnia 30 czerwca 2000 r. prawo własności przemysłowej⁶⁰.

W wyniku jej nowelizacji dokonanej w roku 2015 przepis ten został zastąpiony przez art. 129¹ ust. 1 pkt 9, który posługuje się ogólniejszym określeniem „powszechnie używane odznaczenia i odznaki, w szczególności administracji rządowej lub samorządu terytorialnego”. W kontekście cytowanej już ustawy z 1978 r. o odznakach i mundurach herb miasta należy rozumieć jako odznakę. Tą samą ustawą nowelizującą z 2015 r. do ustawy z 1978 r. o odznakach i mundurach dodano art. 6a, w myśl którego jednostki samorządu terytorialnego, w drodze uchwały organu stanowiącego danej jednostki (a więc w naszym przypadku rady miasta) mogą wyrazić zgodę na umieszczenie w oznaczeniu będącym znakiem towarowym ustanowionego przez siebie herbu. Tym samym wyraźnie ukształtowano narzędzie prawne jakim dysponują organy samorządu miejskiego w kreowaniu własnej polityki w zakresie wyrażania bądź odmawiania zgody na używanie herbu miasta jako elementu znaku towarowego⁶¹.

Po dokonanej w 1950 r. likwidacji samorządu terytorialnego mogła pojawić się wątpliwość jaki organ miał wyrażać zgodę na użycie herbu miasta jako elementu znaku towarowego, o której była mowa w przepisach ówczesnie obowiązującego rozporządzenia Prezydenta RP z 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych. Rozstrzygnął ją akt normatywny wydany w 1951 r. przez Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego⁶². Na jego podstawie zezwoleń na używanie przez jednostki gospodarki społecznej w znakach towarowych herbów województw, powiatów i miast udzielać miała Państwowa Komisja Planowania Gospodarczego w porozumieniu z Prezydium Rządu. Wnioski o wydanie zezwoleń

⁵⁵ Art. 9 dekretu z dnia 4 lutego 1919 r. o ochronie znaków towarowych, Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, nr 13, poz. 139.

⁵⁶ Art. 110 i 126 ustawy z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz. U. 1924, nr 31, poz. 306.

⁵⁷ Art. 177 ust. 1 lit. e rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz. U. 1928, nr 39, poz. 384.

⁵⁸ Art. 13 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 28 marca 1963 r. o znakach towarowych, Dz. U. 1963, nr 14, poz. 73.

⁵⁹ Art. 8 pkt 5 ustawy z dnia 31 stycznia 1985 r. o znakach towarowych, Dz. U. 1985, nr 5, poz. 17.

⁶⁰ Dz. U. 2001, nr 49, poz. 508

⁶¹ Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy - Prawo własności przemysłowej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2015, poz. 1266.

⁶² Zarządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z dnia 20 lipca 1951 r. w sprawie udzielania zezwoleń na używanie przez jednostki gospodarki społecznej w znakach towarowych herbu państwowego oraz znaków (herbów) województw, powiatów i miast, Monitor Polski (dalej: M.P.) 1951 nr 76 poz. 1053. Utratę jego mocy obowiązującej (zapewne w kontekście wejścia w życie nowelizacji z 1973 r. ustawy z 1958 r. o radach narodowych formalnie stwierdzono w uchwale nr 211 Rady Ministrów z dnia 14 października 1976 r. w sprawie utraty mocy obowiązującej niektórych aktów prawnych ogłoszonych w Monitorze Polskim, M.P. 1976 nr 40 poz. 179.

zawierające uzasadnieni celowości jego udzielenia składać miały naczelne jednostki gospodarki uspołecznionej, dołączając opinię prezydium właściwej (w interesujących nas przypadkach miejskiej) rady narodowej.

Podsumowanie

Podsumowując dokonany w niniejszym artykule przegląd prawnych regulacji odnoszących się do ustanawiania i funkcjonowania herbów miejskich w Polsce w XX i XXI w. można zaproponować ich periodyzację odwołującą się do zasadniczych przemian w strukturze systemu odnośnych aktów prawnych, wyróżniając w niej cztery okresy. Pierwszy - trwający od momentu objęcia danego terytorium przez władze odradzającej się Polski do roku 1927 charakteryzował się kontynuacją stanu prawnego ukształtowanego przez państwa zaborcze wraz z jego modyfikacjami wprowadzanymi przez państwa okupacyjne w czasie wojny światowej, a także organy polskie dla poszczególnych części terytorium Rzeczypospolitej. Powodowało to duże zróżnicowanie przestrzenne statusu prawnego interesujących nas herbów, a jednolicie regulowana była jedynie kwestia reglamentacji używania ich jako elementów znaków towarowych.

Drugi okres rozpoczyna wejście w życie rozporządzenia z 1927 r. i formalnie kończy jego uchylenie w roku 1955, choć faktyczny kres jego stosowania niosła likwidacja samorządu terytorialnego (a więc również miejskiego) dokonana w 1950 r. Cechą charakterystyczną tego okresu było to, że wspomniane rozporządzenie z 1927 r. kompleksowo uregulowało zarówno ustanawianie herbów miast, jak i ich stosowanie na pieczęciach urzędowych, czy reglamentację używania herbów przez podmioty prywatne zabezpieczoną sankcjami karnymi. Jedynie wejście w życie dekretu Prezydenta Rzeczypospolitej z 1937 r. o znakach wojska i marynarki wojennej spowodowało wyłączenie do odrębnej regulacji kwestii używania herbów na sztandarach wojskowych, przy stałej odrębności regulacji dotyczących używania herbów w znakach towarowych.

Na lata 1955-1973 przypada trzeci okres, gdy regulacje prawne dotyczące herbów miejskich zostały bardzo drastycznie zredukowane. Kreowanie herbów, a także większość aspektów ich używania przestała interesować prawodawcę, zapewne ze względów ideologicznych. Cały czas obowiązywały jednak regulacje reglamentujące stosowanie herbów jak elementów znaków towarowych. Znamienne jest, że już w roku 1959 przywrócono możliwość używania ich na sztandarach wojskowych.

W roku 1973 rozpoczyna się ostatni, trwający do chwili obecnej okres, gdy regulacje dotyczące interesującej nas tematyki zostały najbardziej rozproszone pomiędzy całą, stopniowo powiększającą się grupę aktów prawnych. Ustanawianie herbów najpierw (1973-1979) uregulowano w przepisach ustrojowych administracji terenowej, potem w ustawie z 1978 r. o odznakach i mundurach (obowiązującej od 1979 do dziś) a od 1990 r. równolegle w przepisach ustrojowych samorządu miejskiego. W ciągu ostatnich 35 lata regulacje te były modyfikowane, między innymi poprzez stworzenie wyspecjalizowanego organu opiniotwórczego w sprawach ustanawiania herbów miejskich (Komisja Heraldyczna).

Dla modelu funkcjonującego w oparciu o ustawę z 1978 r. o odznakach i mundurach znamienne jest to, że w przeciwieństwie do sytuacji ukształtowanej w 1927 r. status prawny herbów miejskich (jak i innych jednostek samorządu terytorialnego) nie został uregulowany we wspólnym akcie prawnym wraz z symboliką państwową, lecz w osobnej regulacji dotyczącej odznak (w tym honorowych, organizacyjnych i okolicznościowych) a także mundurów. Również w odrębnych aktach prawnych znalazły się przepisy dotyczące pieczęci urzędowych z wyobrażeniem herbu miejskiego, użyciem go jako elementu sztandarów oraz (już tradycyjnie) znaków towarowych.

Zestawiając powyższą periodyzację z podstawowymi przemianami ustroju Państwa Polskiego w XX w. należy zauważyć, że formalne odcięcie się od rozwiązań II Rzeczypospolitej nastąpiło dopiero 10 lat po przejęciu władzy przez komunistów. Z kolei trzonem obecnej regulacji jest ustawa przyjęta w epoce Edwarda Gierka, choć w ostatniej dekadzie XX w. poddana istotnym modyfikacjom. Podsumowując, tylko w latach 1927-1937 istniała kompleksowa regulacja w obszarze interesującej nas dziedziny rzeczywistości. Jednocześnie widać na przestrzeni ponad stu lat stosowanie różnych rozwiązań legislacyjnych, zwykle sięgających do wzorów niezbyt odległych czasowo i niekiedy dość doraźnych a wręcz przypadkowych.

Odnosnie trybu ustanawiania herbów, to pomijając regulacje pozaborcze i dzielnicowe, od roku 1927 r. aż do likwidacji samorządu terytorialnego mieliśmy do czynienia z nadawaniem i zatwierdzaniem herbów przez ministra właściwego dla spraw ustroju administracji publicznej na wniosek organów miejskich. W latach 1973-1999 istniała samodzielność organów administracji terenowej, a później organów samorządu terytorialnego, zaś od 1999 r. ich działania zostały objęte specyficzną formą nadzoru z udziałem fachowego organu w postaci Komisji Heraldycznej.

Stosowanie herbów miejskich na pieczęciach urzędowych było całkowicie zakazane w okresie nieistnienia samorządu (1950-1990), zaś wcześniej i później dopuszczano, choć z pewnymi ograniczeniami. Jednocześnie regulacje dotyczące stosowania herbów na sztandarach wojskowych lub w znakach towarowych obowiązywały również w okresach, gdy nie były określone prawnie sposoby kreowania herbów. Biorąc całościowo pod uwagę dokonany powyżej przegląd regulacji dotyczących heraldyki miejskiej trudno nie zgodzić się z opinią wyrażoną przez Józefa Szymańskiego, iż „praktyka ustawodawcza po roku 1918 jest w tym względzie niejednolita i pełna sprzeczności”⁶³.

BIBLIOGRAFIA-REFERENCES

Archival sources - Źródła archiwalne:

Archiwum Akt Nowych:

Biuro Prezydialne Krajowej Rady Narodowej Wydział Prawny, sygn.108;

Ministerstwo Administracji Publicznej, sygn. 1281-1283;

Ministerstwo Kultury i Sztuki, sygn. 1.5.7/I 830;

⁶³ J. Szymański, *Nauki...*, s. 650.

Ministerstwo Oświaty, sygn. 8458;

Ministerstwo Ziem Odzyskanych, sygn. 3/372;

Prezydium Rady Ministrów, sygn.: Rekt. 45 t. 10-12, 59/2 1-15 i 59/2 16-34.

Normative acts - Akty normatywne:

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 października 1938 r. o rozciągnięciu mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych na Odzyskane Ziemie Śląska Cieszyńskiego, Dz. U., 1938, nr 78, poz. 534.

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 16 listopada 1938 r. o zjednoczeniu z Rzeczpospolitą Polską ziem odzyskanych w listopadzie 1938 r. i o rozciągnięciu na te ziemie mocy obowiązującej niektórych aktów ustawodawczych, Dz. U., 1938, nr 87, poz. 585.

Dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1937 r. o znakach wojska i marynarki wojennej, Dz. U. 1938, nr 5 poz. 32.

Dekret z dnia 4 lutego 1919 r. o ochronie znaków towarowych, Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, nr 13, poz. 139.

Dekret z dnia 7 grudnia 1955 r. o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz o pieczęciach państwowych, Dz. U. 1955, nr 47, poz. 314.

Dekret z dnia 9 listopada 1955 r. o znakach Sił Zbrojnych, Dz. U. 1955, nr 47, poz. 315.

Dekret z dnia 13 listopada 1945 r. o zarządzie Ziem Odzyskanych, Dz. U. 1945 nr 51, poz. 295.

Obwieszczenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 12 października 1938 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1939 nr 2 poz. 8.

Okólnik Ministra Administracji Publicznej nr 85 z dnia 5 września 1949 r., Dziennik Urzędowy Ministerstwa Administracji Publicznej 1949, nr 40, poz. 287.

Pismo Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 4 maja 1933 r. o nadawaniu względnie zatwierdzaniu herbów związków samorządu terytorialnego, Dz. Urz. MSW 1933, nr 7 poz. 108.

Pismo okólnie Ministra Spraw Wewnętrznych z 22 lipca 1935 r. o herbach związków samorządowych, Dz. Urz. MSW 1935, nr 24, poz. 138.

Rozporządzenie Ministrów Administracji Publicznej i Sprawiedliwości z dnia 24 listopada 1945 r. w sprawie wykonania prawa o aktach stanu cywilnego oraz przepisów wprowadzających to prawo, Dz. U. 1945, nr 54, poz. 304.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 21 października 1999 r. w sprawie wzoru i trybu nadawania sztandaru jednostkom organizacyjnym Policji, Dz. U. 1999, nr 97, poz. 1136.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 3 września 1996 r. w sprawie określenia wzoru i trybu nadawania sztandaru jednostkom organizacyjnym Straży Granicznej oraz trybu nadawania tym jednostkom imion, tekst jednolity: Dz. U. 2024, poz. 694.

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 11 lipca 1992 r. w sprawie określenia wzoru oraz trybu nadawania sztandaru jednostkom organizacyjnym Państwowej Straży Pożarnej, tekst jednolity: 2022, poz. 1763, z późn. zm.

Rozporządzenia o używaniu pieczęci służbowych w Generalnym Gubernatorstwie z dnia 12 września 1941 r., Dziennik Rozporządzeń dla Generalnego Gubernatorstwa 1941, nr 88, s. 545-550.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 11 lipca 1932 r. - Przepisy wprowadzające kodeks karny i prawo o wykroczeniach, Dz. U. 1932, nr 60, poz. 573.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1927, nr 115, poz. 980.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz. U. 1928, nr 39, poz. 384.

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 listopada 1930 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1930, nr 80, poz. 629.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 6 marca 1922 r. o przekazaniu Ministrowi Spraw Wewnętrznych zarządu spraw wewnętrznych na obszarze b. dzielnicy pruskiej, Dz. U. 1922, nr 24, poz. 199.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 22 października 1990 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie tablic i pieczęci urzędowych, Dz. U. 1990 nr 73 poz. 436.

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 lipca 1999 r. w sprawie Komisji Heraldycznej, tekst jednolity: Dz. U. 2022, poz. 1779.

Rozporządzenie z dnia 31 marca 1920 r. o godłach, barwach i pieczęciach samorządowych jednostek prawno-publicznych, Dziennik. Urzędowy Ministerstwa byłej Dzielnicy Pruskiej 1920, nr 18, poz. 172.

Uchwała nr 211 Rady Ministrów z dnia 14 października 1976 r. w sprawie utraty mocy obowiązującej niektórych aktów prawnych ogłoszonych w Monitorze Polskim, M.P. 1976 nr 40 poz. 179.

Ustawa z dnia 1 sierpnia 1919 r. o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 1919, nr 69, poz. 416.

Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926 r. o upoważnieniu Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania rozporządzeń z mocą ustawy, Dz. U. 1926, nr 78, poz. 443.

Ustawa z dnia 3 marca 1937 r. w sprawie zmiany rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 13 grudnia 1927 r. o godłach i barwach państwowych oraz o oznakach, chorągwiach i pieczęciach, Dz. U. 1937, nr 17, poz. 111.

Ustawa z dnia 5 lutego 1924 r. o ochronie wynalazków, wzorów i znaków towarowych, Dz. U. 1924, nr 31, poz. 306.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym, Dz. U. 1990, nr 16, poz. 90.

Ustawa z dnia 10 grudnia 1959 r. o zmianie dekretu z dnia 9 listopada 1955 r. o znakach Sił Zbrojnych, Dz. U. 1959, nr 71, poz. 447.

Ustawa z dnia 11 stycznia 1949 r. o scaleniu zarządu Ziemi Odzyskanych z ogólną administracją państwową, Dz. U. 1949 nr 4, poz. 22.

Ustawa z dnia 11 września 1944 r. o organizacji i zakresie działania rad narodowych, Dz. U. 1944 nr 5 poz. 22.

Ustawa z dnia 15 marca 2002 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy , tekst jednolity: Dz. U. 2018, poz. 1817.

Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o ustroju samorządu miasta stołecznego Warszawy, Dz. U. 1990, nr 34, poz. 200.

Ustawa z dnia 18 maja 1990 r. o zmianie ustawy o samorządzie terytorialnym oraz innych ustaw, Dz. U. 1990 nr 34 poz. 199.

Ustawa z dnia 19 lutego 1993 r. o znakach Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jednolity: Dz. U. 2019 poz. 1351.

Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, tekst jednolity Dz. U. 2023, poz. 2119.

Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o terenowych organach jednolitej władzy państwowej, Dz. U. 1950 nr 14 poz. 130.

Ustawa z dnia 21 grudnia 1978 r. o odznakach i mundurach - tekst pierwotny: Dz. U. 1978, nr 31 poz. 130; tekst jednolity: Dz. U. 2023, poz. 76.

Ustawa z dnia 22 listopada 1973 r. o zmianie ustawy o radach narodowych, Dz. U. 1973, nr 47, poz. 276.

Ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy - Prawo własności przemysłowej oraz niektórych innych ustaw, Dz. U. 2015, poz. 1266.

Ustawa z dnia 25 marca 1994 r. o ustroju miasta stołecznego Warszawy, Dz. U. 1994, nr 48, poz. 195.

Ustawa z dnia 28 marca 1963 r. o znakach towarowych, Dz. U. 1963, nr 14, poz. 73.

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o zmianie ustawy o godle, barwach i hymnie Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. 2005, nr 172, poz. 1439.

Ustawa z dnia 29 grudnia 1998 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wdrożeniem reformy ustrojowej państwa, Dz. U. 1998, nr 162, poz. 1126.

Ustawa z dnia 30 czerwca 2000 r. prawo własności przemysłowej, Dz. U. 2001, nr 49, poz. 508

Ustawa z dnia 31 stycznia 1985 r. o znakach towarowych, Dz. U. 1985, nr 5, poz. 17.

Zarządzenie Przewodniczącego Państwowej Komisji Planowania Gospodarczego z dnia 20 lipca 1951 r. w sprawie udzielania zezwoleń na używanie przez jednostki gospodarki społecznej w znakach towarowych herbu państwowego oraz znaków (herbów) województw, powiatów i miast, M.P. 1951 nr 76 poz. 1053.

Studies - Opracowania:

Adamczewski M., *Sfragistyka państwowa i samorządowa II Rzeczypospolitej Polskiej. Geneza niektórych rozwiązań prawnych*, Warszawa 2019.

P. Gołdyn, *Starania miasta Łucka o zatwierdzenie herbu w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 2023, t. XXII (XXXIII), s. 145-157, <https://doi.org/10.36693/RPTHER.2023.11>

Kaganiec M., *Heraldyka samorządowa województwa śląskiego do 1939. Próba charakterystyki*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej, 1918-1939: materiały sesji naukowej*, Włocławek 24-25 października 2001 roku, red. S. M. Kuczyński, Włocławek 2002, s. 21-36.

Kuczyński S. K., Pudłowski L., *Udział archiwów państwowych w tworzeniu herbów okresu międzywojennego*, „Archeion” t. 82, 1987, s. 97-137.

Lewandowska K., *Glosa do wyroku WSA z dnia 3 marca 2010 r.*, II SA/Ke 68/10, LEX/el. 2014. <https://sip-1lex-1pl-1gwpwy8m10014.han.bg.umcs.edu.pl/#/publication/386078709/lewandowska-kamila-glosa-do-wyroku-wsa-z-dnia-3-marca-2010-r-ii-sa-ke-68-10?pit=2025-07-04&cm=URELATIONS> (dostęp: 2025-07-05 00:08).

Lewandowski T., *Glosa do wyroku NSA z dnia 28 października 2008 r.*, II OSK 1381/08, LEX/el. 2012. <https://sip-1lex-1pl-1gwpwy8m10014.han.bg.umcs.edu.pl/#/publication/386025183/lewandowski-tomasz-glosa-do-wyroku-nsa-z-dnia-28-pazdziernika-2008-r-ii-osk-1381-08?pit=2025-07-04&cm=URELATIONS> (dostęp: 2025-07-05 00:07)

Mamczak-Gadkowska I., *Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej*, Poznań 2006.

Możejko B., *Z historii herbów miast województwa pomorskiego w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej, 1918-1939: materiały sesji naukowej*, Włocławek 24-25 października 2001 roku, red. S. M. Kuczyński, Włocławek 2002, s. 67-96.

Plewako A., Wanag J., *Herbarz miast polskich*, Warszawa 1994.

Pudłowski L., *Heraldyka miejska II Rzeczypospolitej*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 4 i 5 czerwca 1991 r. w Lublinie*, red. P. Dymmel, Lublin 1992, s. 107-126.

Seroka H., *O problemach współczesnej heraldyki samorządowej (komunikat)*, [w:] *Polskie tradycje samorządowe a heraldyka. Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniach 4 i 5 czerwca 1991 r. w Lublinie*, red. P. Dymmel, Lublin 1992, s. 127-135.

Szewc T., *Herby i inne oznaczenia odróżniające jednostek samorządu terytorialnego*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2015, nr 1, s. 92-106.

Szymański J., *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001.

Urbaniak A., *Herby i symbolika samorządów terytorialnych powiatu kutnowskiego w latach 1918-1939*, [w:] *Heraldyka samorządowa II Rzeczypospolitej, 1918-1939: materiały sesji naukowej*, Włocławek 24-25 października 2001 roku, red. S. M. Kuczyński, Włocławek 2002, s. 55-65.

